

Tadeusz Płoski

"Kościół warmiński a polityka
wyznaniowa po II wojnie światowej",
Andrzej Kopiczko, Olsztyn 1996 :
[recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 40/1-2, 307-309

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

o specyfice duchownych. Teologiczna zasada dotyczy jedności władzy, nie należy pod nią podciągać ("dogmatyzować") wszystkich tych jej funkcji i aspektów, które wykształtowały się historycznie i pragmatycznie.

Zasada jedności władzy zostałaby naruszona, gdyby jakiś jej zakres – np. w zakresie sądowym – wyjęto spod władzy papieża czy biskupa i przekazano innym podmiotom do autonomicznego sprawowania. Inaczej niż autor sądzę, że zasada ta nie zostaje naruszona wtedy, gdy najwyższa władza kościelna przekazuje jakiś zakres władzy innym podmiotom do sprawowania w łączności z podmiotami pełnej władzy (papież, biskup) i w zależności od nich.

Prace pisane z założoną tezą są zazwyczaj cennym przyczynkiem naświetlającym problem, rzadko jednak zbliżają nas ku jego rozwiązaniu. Tak też ma się rzecz z warsztatowo nienaganną rozprawą T.A. A m a n n a.

Ks. Remigiusz Sobański

Andrzej K o p i c z k o, Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej, Olsztyn 1996 (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie nr 152), ss.244

Nakładem Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie ukazała się w serii Rozprawy i Materiały pod nr 152 publikacja ks. dr. Andrzeja K o p i c z k o, pt. *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*. Autor książki jest absolwentem Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, wykładowcą historii Kościoła w Warmińskim Instytucie Teologicznym, archiwariuszem Kurii Metropolitalnej i wicedyrektorem Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie. Oprócz wspomnianej publikacji jest autorem książki „Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525-1772”, współautorem opracowań: *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*, *Zarys dziejów* oraz *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*. Publikuje artykuły poświęcone historii Warmii i Mazur w wiekach XVI-XVIII oraz po II wojnie światowej.

Dzieje Kościoła w Polsce po II wojnie światowej układały się nieco odmiennie w diecezjach polski centralnej i w nowo organizowanych diecezjach na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Uzewnętrzniło się to nie tylko w potrzebie odbudowy struktury administracyjnej Kościoła, ale także w zróżnicowanej reakcji władz politycznych na jego obecność. Przede wszystkim rząd zakazał traktowania mianowanych administratorów apostołskich jako prawowitych ordynariuszy diecezji i sprawowania obrzędów religijnych w języku niemieckim dla autochtonów, zmusił wielu kapłanów narodowości niemieckiej do opuszczenia tych ziem, utrudniał mianowanie

nowych administratorów parafii, uniemożliwił budowę obiektów sakralnych i konfiskował mienie kościelne.

Autor jako główny temat prezentowanego opracowania wybrał stanowisko władz państwowych wobec Kościoła warmińskiego. Przy opisywaniu poszczególnych zagadnień starał się unikać oceny prezentowanych wydażeń. Zamierzeniem autora była praca o charakterze dokumentalnym, a motywacją takiej formy jest chociażby niedaleka przeszłość opisywanych faktów. Większość osób, o których w publikacji jest mowa jeszcze żyje, dlatego też ograniczył się on do wymienienia jedynie urzędów i instytucji, które kształtowały oblicze powojennej rzeczywistości kościelnej.

W tytule książki nie wyznaczono ścisłych ram chronologicznych. Jako punkt wyjścia przyjęto nie wymagający uzasadnienia rok 1945, ale trudności pojawiły się z wyznaczeniem daty końcowej. W każdym podrozdziale *terminus ad quem* ulega zmianom. W niektórych przypadkach udało się dotrzeć do dokumentów z początku lat osiemdziesiątych. W większości jednak omawianie zagadnień kończono na latach siedemdziesiątych. Problem cezur czasowych nie występował tylko przy omawianiu tematów, występujących w określonych ramach chronologicznych.

Publikacja ma układ rzeczowy. Została podzielona na siedem rozdziałów, z których pierwszy ma charakter wstępny. Przedstawiono w nim początki polskiej administracji państwowej oraz przejście od niemieckiej do polskiej organizacji kościelnej. W kolejnych częściach tego rozdziału omówiono – z uwzględnieniem dat przelomowych – założenia polityki wyznaniowej.

Rozdział drugi ukazuje represje wobec osób duchownych. Podkreślić wypada, że Kuria Biskupia Diecezji Warmińskiej nie prowadziła odrębnego wykazu osób represjonowanych przez władze państwowe. Autor więc na podstawie różnych zapisów i materiałów archiwalnych ustalił listę księży więzionych oraz wydobyl główne oskarżenia podnoszone wobec osób duchownych. Sytuacja w diecezji warmińskiej pod tym względem była wyjątkowa. Władze wyznaniowe wprowadziły rozróżnienie między tzw. duchowieństwem postępowym (tzn. lojalnym wobec władz państwowych) i konserwatywnym (broniącym Episkopatu Polski i odmawiającym współpracy). Inwigilacja polityczna dotknęła także kandydatów do kapłaństwa oraz członków zgromadzeń zakonnych żeńskich i męskich.

W rozdziale trzecim ukazał autor politykę władz wobec grup narodowościowych i stowarzyszeń katolickich. Polityka ta w wydaniu komunistycznym ukierunkowana była głównie na laicyzację życia społecznego. W wyroku Sądu Najwyższego z 11 IX 1958 roku napisano, że „charakter publiczny Kościoła jest właściwością lub przeżytkiem feudalizmu” (Archiwum Państwowe w Olsztynie, Akta Wydziału do Spraw Wyznań 38). Dążono więc do zlikwidowania nauczania religii, zamknięcia kaplic w szpitalach i więzieniach, cenzurowano publikacje, usuwano symbole religijne w postaci krzyży i figur, likwidowano bądź komunalizowano wyznaniowe cmentarze oraz

uniemożliwiano erygowanie nowych placówek duszpasterskich. Zagadnienia te – dość często zilustrowane wykazami tabelarycznymi – przedstawiono w rozdziale czwartym opracowania.

W powojennej historii Kościoła polskiego i warmińskiego dochodziło do konfrontacji z państwem komunistycznym na tle publikowanych przez biskupów listów, organizowanych jubileuszy i nadzwyczajnych uroczystości. Problemy te przedstawione zostały w rozdziale piątym.

Państwo dążyło również do ograniczenia podstaw materialnych Kościoła, utrudniając remonty świątyń, polecając rozbieranie obiektów sakralnych, konfiskując mienie kościelne oraz nakładając podatki czynszowe. Analizę tych zagadnień przeprowadza autor w rozdziale szóstym.

Ostatni rozdział pracy został poświęcony relacjom państwo-wyznania mniejszościowe. Władze PRL, stosując zasadę „dziel i rządź”, bardzo często faworyzowały wyznania niekatolickie, m.in. Kościoły: prawosławny, ewangelicko-augsburski, metodystyczny czy polskokatolicki. Z drugiej także strony – oprócz Kościoła narodowego – wyznania te spotykały się również z próbami ograniczenia działalności duszpasterskiej.

Bazę źródłową prezentowanej pracy stanowią materiały archiwalne zgromadzone przez Wydział do Spraw Wyznań w Olsztynie oraz Komitet Wojewódzki PZPR. Autor korzystał również z wyboru źródeł wydanych przez P. Rainę: *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*; *Kościół – państwo w świetle akt Wydziałów do Spraw Wyznań 1967-1968*; „*Te Deum*” *Narodu Polskiego. Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski 1966/67 oraz Kardynał Wyszyński*. Ogólne założenia polityki wyznaniowej państwa wobec Kościoła przybliżają publikacje B. Cywińskiego: *Ogniem próbowane. I was prześladować będą* oraz P. Kądzieli: *Kościół a Państwo w Polsce 1945-1965*. Na szczególne podkreślenie zasługuje publikacja A. Dudka: *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, zawierająca bogate materiały źródłowe dokumentów zgromadzonych w Archiwum Urzędu do Spraw Wyznań.

Mimo dość szerokiego wachlarza poruszanych w książce spraw, autor nie daje odpowiedzi na wiele pytań, które postawi czytelnik: czy Kościół katolicki zawsze odgrywał rolę integracyjną, w jaki sposób potraktowano niemieckie dziedzictwo, jakie motywy kierowały usuwaniem Niemców z ich własnych mieszkań, jak zachował się Kościół wobec zakazu odprawiania nabożeństw w języku niemieckim? By próbować odpowiedzieć na te pytania trzeba – jak się wydaje – najpierw poznać w jakim położeniu znajdował się Kościół warmiński w PRL. W przekonaniu i zamysle autora, ma on nadzieję, że udostępniona czytelnikowi książka pomoże zrozumieć bolesną a może nawet dramatyczną przeszłość. Przyczyni się do pełniejszego i bardziej obiektywnego jej zrozumienia.

Ks. Tadeusz Płoski